

פרשת מצורע – פסח

זאת תהיה תורת המצורע וגו' (י"ד ב'), וסגי בחד קרבן על כמה נגעים, מכל מקום בדעתו תליא, וז"ל החזו"א נגעים ס"ד סקי"א הא דמביא קרבן אחד, היינו אם כיון להביא את הקרבן על כולם, אבל אם כיון להביא על אחד דוקא, בע"כ לא הוי כפרה, וחייב גם על השני עי"ש.

והנה נרפא וגו' (י"ד ג'), עי' רש"ש שבת קל"ב שכתב דדוחק לומר דמדכתיב והנה נרפא דאם נקצץ פטור מצפורים דלא אישתמיט תנא לאשמעינן חידוש זה, ואמנם בתוס' דנגעים איתא היתה בראש הערלה ימול וטעון צפורים, ואולי אם צריך קרא לזה, נלמד מדכתיב מן הצרוע, לאשמעינן דאע"פ שתורת צרוע עליו מביא צפורים, {מיהו אשכחן כיו"ב ואחר ישתה הנזיר יין, ואחרי מות וכו' ישוב הרוצח וכיו"ב, אף דגם שם ניתן להדרש, ועי' חזו"א נגעים כל הפרטים בקוצץ בימי הסגרו וחלוטו, ועוד דינים בזה}, ועי' ירושלמי פרק קמא דמגילה, {ומיהו בתורת כהנים דרשינן לה עי"ש ובחזקוני ובנצי"ב}.

וישב מחוץ לאהלו וגו' (י"ד ח'), כתב המלבי"ם לקמן ט"ו כ"ד דכללא הוא דכל היכי דכתיב המספר ברישא אין אומרים בו מקצת היום ככולו, וכגון שבעת ימים שאור לא ימצא, שבעת ימים תהיה וכו' וכיו"ב, וכן שאול נענש ששמואל אמר לו להמתין שבעת ימים והיה לו להמתין עד תשלום הימים, {ובלולב דכתיב ושמתם ז' ימים היינו דמשנטל לולב יצא אף דשמחה איתיה בכל היום, ודכתיב ובסכת תשבו ענין אחר הוא}.

וביומא ו' פליגי אמוראי בבועל נדה אם טובל כבר ביום, אע"ג דכתיב וטמא שבעת ימים יש לומר דכיון דכתיב ותהי נדתה עליו משמע ככל חומר נדה, אך קיי"ל דטובל ביום כיון דכתיב וטמא ברישא, ואם כן ניחא במאי קמיפלגי.

והנה במצורע כתיב ברישא וישב מחוץ לאהלו משמע דמקצת היום ככולו, ועי' רש"ש שלהי חולין דאפילו קודם תגלחת כן, וכן כתב המנחת חינוך, ובדבר אברהם העיר על המנחת חינוך דלא משמע כן בתוס' הרא"ש בבא מציעא ל' דשם כתב דומיא דתרומה, וצריך עיון למה לא נימא דומיא דמעשר, ועל המחמיר להביא ראיה, אלא אם כן נדחוק דרצה לומר דבלילה ודאי שרי, אך ביום צריך ראיה.

והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' (י"ד ט'), בתורת כהנים דרשינן שהגילוח בכהן, ומכל מקום בדיעבד מהני בישראל, ואפילו שהסיר שערו בנשא ושייר ב' שערות לגילוח בתער נמי מהני וכמו בנזיר עיין פי' הרא"ש נזיר ס"א וכמש"כ באחרונים בדעת תוס' שבועות ג', ומכל מקום אף דמצוה איכא בכל השערות ולא נצטוה המצורע להסיר שער הזקן בנשא, מכל מקום מסתברא דבמקומות הצנועים מסירים קודם ביאת הכהן על ידי עצמו, א"נ מסירים אחר שכבר גמר הכהן שאר השער אף שעיקר המצוה על ידי כהן, {ואם מסיר זקנו בתער, אף שהתירו מדין עשה דוחה לא תעשה, לא אמרינן שכוין שמצותו בכהן הרי קפגים קצת בזה, כיון דסוף סוף יש בזה מצוה, וכן בנזיר אף דמדאורייתא מצוה לגלח על ג' קרבנות, אם גילח על אחד לא קנגע בלתא דאיסור הקפה}, וכן במצורעת, ועיין בתשובות בשמים ראש ובאחרונים שהעירו בזה, {וכן למאן דאמר הקפת כל הראש לא שמה הקפה אין צריך ליטול את של הראש קודם, וימנע על ידי זה מלאו דהכל התירה תורה כל שבאותו היום}.

וביום השמיני וגו' (י"ד י'), בעלמא חטאת קודמת לאשם, חוץ מאשם מצורע שמכשירו לקדשים, ועיין בחו"ב זבחים צ' ב' דיש לדון במצורע שמביא ה' אשמות {עי"ש דכתב בחזו"א כן, וכן כתב במשך חכמה וכמו בה' לידות}, אך כבר הותר בקדשים בראשונה, אם יש לו כח מכשיר, ואף דבאותו מצורע מסתבר כן, אך יש לדון אם לפניו חטאת של אדם אחר, ואשם מצורע של זה.

והגאון בעל ושב הכהן כתב בספרו דעת קדושים דרוש א' דמה שאמרו זה בנה אב דחטאת העוף קודמת לעולת בהמה הוא לריבויא גם בה' קרבנות, דכבר הותרה בראשון, מכל מקום יש יתרון לחטאת, והתם נמי יש לומר דהוא הדין בעולת בהמה דאחר, אף דלשון הגמרא בחד גברא קאמר, ועיי"ש עוד אם יש באשם כיו"ב ואכמ"ל, ועי' מש"כ בפרשת תזריע.

והעמיד הכהן המטהר וגו' (י"ד י"א), ומכל מקום אין עמידה מעכבת, דהרי גם בן יומו אית ליה טהרה עיין תוס' סוטה כ"ז לענין ערכין כעין זה, ולא דמי לסוטה, ורק אין לו בהן יד תנן, {כך ראיתי מובא מספר פתח הדביר או"ח קצ"ט, וכתב שם דגוסס וטריפה לית ליה טהרה, וצריך עיון במלבי"ם}.

על תנוך וגו' (י"ד י"ז), במתניתין תנן הכניס ראשו הכניס ידו וכו', שמא לא סגי בהכנסת אזנו או אצבעו דתנוך ובהן שליחותא דראש ויד קעבידו, ואפשר דאי משכח"ל שנכנס דרך גגין בלשכה הפתוחה לקודש והשמן לא נפסל ביוצא עי' אור שמח דמכל מקום לא מהני, אם הכניס רק אזנו ואצבעו שאין הטעם כאילו השמן בחוץ, ובלשכות לא מהני הזאה אף דאין חייבין עליהם משום טומאה.

ובמצורע שמותר לו להיכנס כגון שמביא קרבן שני לנגעו, עי' חזו"א שלהי נגעים, והוא כולו בפנים והכהן בחוץ, רק טבל אצבעו בפנים ונתן עליו, לא מהני דבעינן שיהיה הכהן בפנים, ובמילואים, כתבנו במקום אחר דלא סגי בהכנסת היד בלבד וכן באכילת קדשים אם שוכב בעזרה, ורק ראשו ולבו בפנים נמי לא מהני ולוקה משום אכילת קדשים בחוץ, עי' רי"ק פרק י"א ממעשה הקרבנות.

יתן על ראש המטהר וגו' (י"ד י"ח), בפנים יפות כתב שאחר שמתן הראש אינו אלא שיירי מצוה, ואינו מעכב הטהרה, יש לו למהר לשחוט החטאת ומיד ליתן מתנה אחת ואז כבר מותר להיכנס ותו אינו מחוסר כיפורים, והדברים מחודשים מאד דפשטא דקרא משמע שהחטאת קריבה רק אחר כך, ומצאתי שכן כתב להדיא המאירי ביומא, גם הרי צריך הקטרת אימורים.

והעלה הכהן את העלה ואת המנחה וגו' (י"ד כ'), יעויין במכילתא דרשב"י סוף פרשת יתרו יכול יהא המזבח קטן ויעמוד בארץ ויקטיר, {ר"ל שיכול להעמיקו, א"נ יעמוד על גבי כלי שאינו חוצץ או כל כיו"ב ועיקרו מאי דבעי' למימר}, ת"ל והעלה, ר"ל דצורת ההקרבה היא דוקא בהעלאה, דלא לחינם כתבה תורה והעלה, {אף דיש מזה עוד ילפותות, זכר לדבר עיין תוס' הרא"ש קידושין דכתיב בעגלה ערופה והורידו דיש מצוה שאם היא למטה יעלוה לקיים והורידו}, וה"נ כאן אם העלה מנחה שלא קידשה וקידשה בכלי על גבי מזבח ביטל מצות והעלה, וצריך להורידה ולהקדישה ולהעלותה אף דאם כשכבר היא למעלה מקודשת שמא לא תרד דלעולם אין להוריד ממזבח דבר קדוש, עי' רמב"ם פרק ג' מפה"מ ה"ג ובתוס' יומא מ"ה ב', אך שאינו קדוש שאני, ועי' חזו"א בהעלה קוף, ואף דלשון והעלה מושאל גם כן בלא מעשה העלאה, מכל מקום כאן נדרש לכך.

וכעת ראיתי במלבי"ם שכ' שם שלשון העלאה הוא רק או בחוץ או בחינוך המזבח, {עי"ש שמזה דרשו חכמים גם בשלא לשמה וכנראה הראב"ד לא גרס לה, וכן הגר"א, א"נ אסמכתא בעלמא היא}, ברם

ע"י מש"כ אאמו"ר זללה"ה בזבחים ס"ב דהא דכבש מעכב מכל מקום ראוי לבילה בעינן, אם כן יתכן לומר דוהעלה הכהן הוא כאילו כתוב והעלה את עצמו גם כן והקרבת עמו, {כעין דדרשין יביא אותו את עצמו, וה"נ כאילו כתיב והעלה בעצמו}, דוהעלה הכהן מיותר דאפילו הולכת אבריים לכבש בע"י כהונה, ומזה דרשו במכילתא שלא יעמוד למטה ויקריב, - וע"כ צריך לומר שיש שום טעם שכתבתו תורה בטהרת המצורע.

שו"ר בחו"ב זבחים ס"ה א' שכתב דהקטרה עצמה אין צריך שהכהן יעמוד על המזבח בשעה שמקטיר וכו' אלא שאין ראוי לעשות כן ע"י ראב"ד בפי' לתורת כהנים וכו', ומשמע דהראב"ד ז"ל לא היה לו ז"ל דברי המכילתא.

ואם דל הוא וגו' (י"ד כ"א), בפרשת ויקרא כתיב ואם לא תשיג ידו, וכתיב ואם לא תגיע ידו די שה, ובילודת כתיב ואם לא תמצא ידה די שה, {ושם בעלה חייב בהם}, ובפרשת מצורע כתיב ואם דל הוא ואין ידו משגת, וצריך ביאור בשינוי הלשון, {ויש לעיין במלבי"ם ואינו תח"י}.

על מקום דם האשם (י"ד כ"ח), כתב רש"י על מקום דם האשם אפילו נתקנה הדם ע"י מנחות י', למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם, ועיין חשק שלמה בשם רבו דנקטיה הכא משום דעני הוא וזימנין דמייתי לה אחר י' ימים משום הכא רמזיה הכא, שו"ר בר"ח פלטיאל בזה ועיי"ש כמה דיוקים, {ובמק"א כתוב מה הדין שנקטע הבהן בין מתן דם למתן שמן למ"ד דיש לו טהרה אם י"ל דשמא בעינן בזה על מקום דוקא}, א.ה. ז"ל ר' חיים פלטיאל ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו, לעיל בעשיר כתיב ומיתר השמן וכאן כתיב ונתן הכהן, לעיל כתיב על דם האשם וכאן כתיב על מקום דם האשם, אלא משום דלעיל כתיב ולוג אחד שמן גדול כדדרשין האחד המיוחד שבעדר וגבי דל כתיב ולוג שמן מצומצם ולהכי התם כתיב ולקח הכהן מלוג ויצק דשופך בריוח בכל הכלי על היד, וכאן כתיב מן השמן יצק הכהן דאינו אוחז בכלי רק בצמצום שופך על הכף ולהכי אמרי' התם ומיתר השמן משום דהוה עוד הרבה על היד והיה ממלא כל דם האשם וכאן ונתן מן השמן משום דהיה מועט והיה נותן בצמצום דלא היה ממנו רק מעט לא היה מגיע ממנו לכסות כל דם אלא על מקומו היה מגיע.

וראה את הנגע (י"ד ל"ז), שמעתי דנרמז שיהיה בודק אם יש עוד מקום מנוגע בית ואחר כך יראה את הנגע, וזה רק בבית ולא באדם, {ובדרך דרוש יש לומר דלמצוא המטמון סגי בכותל אחד כשחולץ האבנים, אך שמא יש בכמה מקומות}, וע"י משך חכמה י"ג ג' מש"כ על כפילות הלשון.

והאכל בבית וגו' (י"ד מ"ז), עיין מ"א סימן י"ט סק"ב בענין בגד שלבשו להבריא את המכס דאפשר דחייב בציצית, ובא"ר סק"א כתב דפטור, ובתוס' ר"י מפריש ע"ז ס"ה מפורש כהא"ר דפטור, ובמק"א נתבאר דלפי זה כיון שאינו נחשב מלבוש כשאר בגד, א"כ בבית המנוגע טמא מיד ואין צריך להמתין כדי אכילת פרס, וע"י חו"ב דלא דמיא להוצאה כל כך דהרי מקל של זקנים שרי להוציאו בשבת, וטמא בבית המנוגע מיד.

וע"י בחזו"א כלים דדין שהייה, הוא גם כן במצורע יושב והטהור עובר, ולא דוקא בבית, - ובעכו"ם אין דין שהייה אלא טמא מיד כיון דאינו מקבל טומאה, ע"י ספרי ובראשונים, - ולענין תפילין אם חשוב כמלבוש צריך בירור דיש לומר דסוף סוף אינו כשימוש של לבוש, ואכמ"ל, - {בקונטרס הראיות להריא"ז שבועות כתב וז"ל נכנס לבית המנוגע דרך גגין עד שלא יכנס כולו טהור וכן נכנס לעזרה

דרך אחוריו פטור וכו', ולפי זה תחת האילן יש בו חומר יותר דרך בבית יש דין זה, ולפי זה מצורע יושב תחת האילן והטהור עובר ליתא לענין זה}.

ולקח לחטא את הבית וגו' (י"ד מ"ט), בפרק י"ד דנגעים תנן דמזה על המשקוף, {ובתורת כהנים יש אומרים על כולו, ומשמע דר"ל דאפשר על כולו בכל מקום שהוא אבל לא על הקרקע ועל גגו, גם שמא בתוכו ל"מ לכו"ע, ואם נלמד מפסח זה מעכב}, ומכל מקום על הדלת והחלון מסתברא דלא מהני, אף דבחיוב נתיצה איתנייהו, ובית שער הצמוד לו ואין בו ד' י"ל דמ"מ לא מהני הזאה עליו, - נשפך הדם בין ההזאות שמא אפשר להשלים על ידי צפור שניה, ואין צריך להתחיל מתחלה.

ושלח את הצפר וגו' (י"ד נ"ג), דעת רש"י וכן דעת הרמב"ם והסמ"ג דיש לו להיכנס לפנים מן החומה ולשולחו משם, וזה גם במצורע אע"ג דקרא דמחוץ לעיר בבתיים כתיב הוקשו זה לזה, {ועי' בחזו"א נגעים דהוא הדין שדה שבתוך העיר הרי זה כאילו נסתיים שם העיר}, ואילו בתוס' קידושין נ"ז עי"ש ובראשונים סבירא להו דהוא הדין סמוך לעיר נמי כעיר והרי תוך שבעים אמה לכמה מילי הרי הם כעיר, ומה שכתבה תורה מחוץ לעיר בבתיים ולא במצורע לפי שבבתיים סתמא הוא בעיר וצריך לצאת, וכעת ראיתי במשך חכמה עי"ש ועי' משנה למלך ריש פרק י"א מטומאת צרעת, וראיתי בשם ספר שם עולם ריש פרשת מצורע באורך על זה.

איש איש וגו' (ט"ו ב'), עי' חו"ב כריתות ח' דזב שביום ח' טרם הספיק להביא קרבנותיו, ראה ב' ראיות, והקריב קרבנותיו, וראה באותו יום ראייה שלישית, טובל וטהור עי"ש, נמצא דמשכח"ל ראה ג' ראיות ביום אחד ואינו טמא כזב גמור.

ורחץ במים את כל בשרו וגו' (ט"ו ט"ז), בזב כתיב בשרו, שצריך מים חיים, ואין צריך מים שכל גופו עולה בהן, משא"כ בבעל קרי כתיב "כל" בשרו, דבעינן כל גופו עולה בהן עיין משך חכמה, א.ה. ז"ל המשך חכמה, אמרי' ורחץ במים אפילו במי מקוה, את כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן, וכמה הן אמה על אמה ברום שלוש אמות, לפי זה דהך כל בשרו קאי אשעורא דמקוה, אתי שפיר דגבי זב כתוב ורחץ בשרו במים ולא כתיב כל בשרו, משום דתמן לא בעי שיהא הטבילה בארבעים סאה, רק מעיין בכל שהוא, וכפי שיטת הראשונים הברורה דבין אדם בין כלים מטהר בכל שהוא ודו"ק.

ורחצו במים וגו' (ט"ו י"ח), עי' במלבי"ם דרך בפעם העשירית דרשינן במים שכל גופו עולה בהן דכאן היה צריך להיות נקוד בשוא, וז"ל שם, ורחץ במים דרשינן במי מקוה, פירש"י משום דכתיב במים בפתח וכו', והנה תראה גודל חכמת חז"ל ורוחב בינתם שכבר נאמר בפרשה זו עשרה פעמים ורחץ במים ולא דריש עליהם מאומה והמתין עד הנה וזו פליאה גדולה, אבל שים לבך למראה, שכל במים שנאמר עד הנה בא בו טפחא או אתנחתא וסוף פסוק שהם טעמים המפסיקים וידוע שבכל הפסק מאמר דין הב' בכל"ם להנקד בפתח, ואם כן אין ראייה מפתח הב' של במים שהוא מורה על הידיעה, שי"ל שבא הפתח מטעם ההפסק, לכן החרישו ולא דרשו מאומה, רק פה מצאו שתחת מלה במים נקוד טעם תביר שאינו מן הטעמים המפסיקים, והיה ראוי שינקד ב' במים בשוא, ומוכרח שנקוד פתח להורות על הידיעה, ומ"ש את כל בשרו מים שכל גופו עולה בהם זה נדרש ממלת כל, כי בכל המקומות כתוב את בשרו, וכבר בארנו הדרושים שהיה לחז"ל על כל המקומות שכתוב בלשון ורחץ את בשרו למעלה.

ואם שכב וגו' (ט"ו כ"ד), השיב אאמו"ר זללה"ה דבועל נדה שילדה נקבה דאין נראה שיהא טמא שבועיים דאין דין זה רק ביולדת עצמה, - ואם בא על שומרת יום כנגד יום יש בזה הרבה מאד חילוקים ואין כאן המקום לפרטם.

ותהי נדתה עליו וגו' (ט"ו כ"ד), עי' חזו"א כלים ס"א סק"ו שיש להסתפק אם בועל נדה עליון שלו מטמא, ועי' בחו"ב נדה ל"ג בשם הערוך דאינו מטמא.

ותהי נדתה עליו וגו' (ט"ו כ"ד), מכל מקום יכול לטבול להיטהר מטומאת בעל קרי וישאר טמא בטומאת בו"נ, כך מבואר ביומא ו' ב', וידוע הנידון בטבילה מטומאה אחת בלבד, ובכאן כתב שם בתוס' ר"י הלבן וז"ל והרבה בדוחק יבא היאך תפקע ממנו טומאת קריו וטומאת בועל נדה עדיין עליו, ואכמ"ל.

וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר (ט"ו כ"ח), ולא כתיב אופן הטהרה כמש"כ הראשונים ז"ל, ויתכן דנרמז הא דאמרינן דיש להסתיר ליל טבילה, א.ה. ז"ל הרמב"ן ט"ו י"א ולא הזכיר הכתוב טבילה באשה, כי הזכיר זוב האיש וטומאתו, ואמר בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר, וחזר ואמר באשה ואשה כי תהיה זבה, כאיש הזב, דם יהיה הזב שלה לא לובן כאיש, והזכיר הטומאה בנדה ובזבה, ואחרי כן הזכיר בזבה ואם טהרה מזובה, כאשר יטהר הזב מזובו, וספרה לה שבעת ימים, כאשר יספור הזב, ואחר תטהר, כטהרת הזב, ועל דרך הפשט, שתהיה צריכה רחיצה במים חיים כזב, אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה {תוספתא מגילה פ"א הי"א}, והטעם להם, מפני שלא היה צריך להזכיר כלל ואחר תטהר, שבכלל האיש היא, שלא בא הכתוב אלא להזכיר החלוק שבין הזכר לנקבה שיהיה זובה בדם ולחלק בין עת נדתה ובין בלא עתה, ולפיכך סברו שבא הכתוב לרבות לה טהרה, לומר "ואחר תטהר" כנטהרים בתורה גם בלא מים חיים.

אל הכהן וגו' (ט"ו כ"ט), בזבה כתיב אל הכהן ברישא וביולדת אל פתח וגו', דהתם הוא ליל טבילה ומסתמא שימשה בלילה והיא טבולת יום ביום ח' משא"כ ביולדת שכבר מותרת קודם לבעלה עי' משך חכמה דזה נרמז כאן, אך גם ביום פ"א הרי היא מחוסרת כיפורים אבל אח"כ אינה כבר טבולת יום, ובטהרת מצורע נמי כתיב כן.

והדוה בנדתה וגו' (ט"ו ל"ג), עיין רשב"א שלהי גיטין שהקשה על מה שאמרו בירושלמי שם דזקנים שאמרו שלא תתקשט אתיא כב"ש וכו', א.ה. ז"ל הרשב"א ירושלמי והדוה בנדתה והזב את זובו זקנים הראשונים היו אומרים תהא בנדתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבא במים אמר להם ר' עקיבא משם ראייה אם אומר את כן אף היא מביאה את עצמה לידי כערות והוא נותן עיניו בה לגרשה, ואתיא דזקנים כב"ש ודר' עקיבא כב"ה, ותימה הוא למה הוצרך לומר ודר' עקיבא כבית הלל אלא כדברי עצמו היה לו לומר דהא אית ליה לר' עקיבא דמשום נוי רשאי לגרשה ולדברי ב"ה עד שימצא בה ערות דבר כגון שהקדיחה תבשילו אבל משום כיעור ונוי לא וצ"ע.

השמטה לפרשת תזריע - בדין נולד מהול יש להעיר שזה דבר שלא בנמצא כלל ובמנחת אלעזר כתב שמל לאלפים ולא נמצא אחד מהן מהול, {רק יש שמקצת מהול הוא וכידוע שצריך הכרעת חכם גדול בזה אימת דוחה שבת, ועי' בב"מ או"ח של"א}, ובספר פחד יצחק מביא מעשה משנת תע"ג ושנת תצ"ה שהיה שנולד מהול לגמרי, וצוו החכמים, לברך להטיף דם ברית.

{ כתב האבני נזר דהלומדין מעט בימים אלו הסמוכין לפסח ליום שלם יחשב שכולם טרודין במילי דפסחא, ויידעו כולם כי נאמן הוא בעל מלאכתך וכו' }.

מעשה היה בחו"ל בזמן הח"ח שאחד נזכר אחר חצות ששכח למכור את אוצרות השכר שלו, הלך אחד והלשין לשלטונות בשקר שהוא עומד להפסיד כל כספו, מיד פרצו לאוצרותיו ונטלו כל החמץ על חוב שהיה חייב להם ועי"ז נפטר מלשלם, והנה אם היו נוטלים מעצמם, אף דמשתרשי ליה אין צריך למונעם, {כמש"כ אחרונים ז"ל דאין אדם צריך לגרש בהמתו כשאוכלת ערלה בשדה הפקר}, אבל הכא אדם זה שהלשין לא היה ראוי שיעשה כן שישתמשו באיסורי הנאה שלו אף שלטובה נתכוין, שמכשילו ליהנות באיסורי הנאה, ואכמ"ל, {ושמעתי שרב אחד התיר לו לדבר עם חברו בקרבת המלשין, וחזקה שישלים אומנותו, ושמא חשש שלא יעמוד בנסיון וכיון שהיה אחר חצות היה נוחא דיעביד איסורא זוטא וכו' }.

יש אומרים דהרמב"ן נח נפשיה בי"א ניסן, ואמרנו להעתיק הוספה ופתיחת איגרת הרמב"ן מה שנמצא לאחרונה בפתיחת האיגרת בכתב יד שנמצא מי"ז שנים אחר פטירתו, {וכנראה הושמט כי זה לא יועד להמון, רק לבנו, והשאר בבחינת נבואה שהוצרכה לדורות וכו' }, וזה"ל, בני הנאמן לי, זכור תמיד מעשי אשר ראית בעמדך עמי, וניסי א-ל ונפלאותיו אשר עשה עימי, ושמו הגדול אשר קידש על ידי בכמה דברים אשר ראו עיניך, ועתה בני השב אל לבך במה יזכה האדם, כאשר ראית על ידי...

אמר המעתיק אמרתי להעתיק כאן מגדול תלמידי הגר"ח מולאזין זללה"ה בספרו דרשות רבינו יוסף מסלוצק שנדמ"ח מכת"י ומי חכם ויבין אלה, וז"ל וזה ידוע לכל משכיל מאנשי תורתנו שתמיד בכל עת חגיגנו בכל שנה, תצמיח בהאדם נפש המשכלת ותתאוה לעבוד אותו יתברך ביראה משאר ימות השנה, והוא מפני שחג הראשון היה בו הארה גדולה על ידי המצוה הנעשה בו אז, לכן אותו יום נמשך תמיד לשרתו לעלות מעלה במדרגה הגבוהה, לכן גם הנפש המשכלת שהיא חלק אלק' ממעל כמו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים, ומאן דנפח מתוכיותו נפח, תשתוקק על ידי זה לחזור לשרשה העליון, ואות מייך ישן נושן כי כל שנה עת בא בצירו וימצא בו כחו כמו שהיה ביום בצירו וזה שכתוב כי טובים דודיך מייך, פי' כמו שהיין חוזר לשורשו בבוא יום בצירתו, כן אני תצמיח בי כח קדושתו יתברך, בבוא עת שהיה בו ההארה הראשונה.

לכן עתה העת שיתחזק בו האדם במצות קונו, ויש לפנינו שלש מצוות אנשים מלומדה, אלא כמאמר ז"ל כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות, ויבטל החמץ בלב שלם ויפה, ואחר כונת הלב הן הדברים, שיבטל כל שאור ופסולת מלבו, {ויצייר במחשבתו שהכל כעפר הארץ נגדו יתברך שמו ואין עוד מלבדו, כמאמר הכתוב וידעת היום והשבות אל לבבך כי וגו' }, ואם נפתח לנו פתח כחודו של מחט הוא יתברך יפתח לנו פתח כפתחו של אולם.

בניסן נגאלו - מפני שישראל שבאותו הדור אומרים אפשר עולם כמנהגו נוהג, ויש גאולה בשנה זו, והם אינם יודעים שפתאום יבוא, {מדרש היכלות ל"ז ה' }.

פסח

בדיני בדיקת חמץ.

חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבים מצויין שם, ומכל מקום אמר אאמו"ר זללה"ה שכהיום מפני צפיפות הבתים אין מצויין כל כך עורבים, וכן שאר בעלי חיים, ויש לבדוק על כל פנים אם אין שם כזיתים של חמץ.

היה אאמו"ר זללה"ה רגיל לומר דמה שאמרו כל מקום שאין מכניסים בו חמץ אינו דוקא ממוצאי שביעי של פסח, אלא כל מקום שכבדו וניקו מקום זה לגמרי וסימנוהו כמקום בדוק אשר לא יכנס חמץ לתוכו, זהו ממש מקום שאין מכניסין בו חמץ, {ונ"מ דאם בירך, והתחיל לבדוק שם, ושח, חוזר ומברך, דאין כלל חיוב בדיקה על מקום זה}, ולכן אפשר לכתחילה להרבות מקומות כאלו המסומנים והנשמרים מכל משמר, וזהו מיקל בהרבה בלילי ארבעה עשר, וכמובן שנשארים עדיין מקומות החייבים בבדיקה, {ויש להעיר דהנהגין להצניע החמץ על פי הקבלה יזהרו שלא להניחם במקומות שכבר בדוקים דהרי שם אין צריך בדיקה כלל}, ומה שהובא מהרבה מן הגדולים שנמשך זמן הבדיקה אצלם זמן רב, הוא לפי שלא ניקו ובדקו כלל בתיהם, קודם אור ל"ד, ועיין בחו"ב פסחים.

מי שיש לו רק מצה בשבת ער"פ.

מי שנמצא במקום שיש לו רק מצה, מסתברא דאוכל בשבת ערב פסח ב' סעודות, וכיון שאוכל שמא אין צריך לצמצם באכילתו, {זכר לדבר עיין בסימן קס"ח בפת עכו"ם}.

בענין תענית בכורים.

תענית בכורים, בכור שאיחר ובא אחרי המילה או הסיום לכאן' לא מהני, {ובערב ראש השנה השיב אאמו"ר זללה"ה דלא מהני ועי' ים של שלמה בבא קמא פרק שביעי, - כמו כן השיב ז"ל מי שנעשה בר מצוה בערב פסח יכול לעשות הסעודה ביום אף לבכורים}.

ושמעתי להעיר שצריך שיאכל כותבת או ישתה מלא לוגמיו בסעודת המצוה וכן בערב ראש השנה, דאם לא כן לא חשיב ביטול התענית שהרי אומר עננו בכהאי גוונא, אף דאסור לאכול חצי שיעור, אף שהפרי מגדים כתב דהאוכל פחות מכשיעור אף דאינו חייב קרבן מכל מקום ביטל מצות ועניתם אך יש לומר דסוף סוף אכל החצי שיעור בהתירא ובכך ביטל התענית.

בכור ופשוט שנתערבו פטורים מתענית דספיקא דרבנן לקולא ואין להם להחמיר דאסור להתענות בניסן, {ובן הקרבן נתנאל ז"ל העיד שמהאי טעמא אביו אכל בשעה ט' שהוא זמן הפסח והרי בזמן שהיה קרבן ודאי אכלו, וכל שכן אחר חצות ואפילו שניהם כאחד אוכלים}, {וכמדומה שהפרי מגדים כתב דספק בן תשעה לראשון אין לספקיים לאכול עד שיגדל הבכור כשהן בחדר אחד כדין באו להישאל בבת אחת וצריך עיון, אך אביהם מתענה עד י"ג ממה נפשך עי' פרי מגדים}, ואם נטרף הבכור בקטנותו ולא יחיה עד בן י"ג, {אי נמי סומא לר"י} יש לומר דהענין רק כאילו האב כבר מתענה עברו עד בר מצוה משא"כ אם לעולם לא יבא לכלל חיוב, ושמעתי לדון בקטן שוטה מאי ובאמת בזה יש לומר דאין אצלו ענין קטן וגדול בשנת י"ג אם כן יש לומר דבזה אין צריך האב להתענות כלל,

וְעַיִן מִשְׁכַּח בְּפֶרֶשֶׁת תִּזְרִיעַ כַּעֲיִן זֶה, וְכֵן בְּפֶרֶשֶׁת וַיִּלֶךְ אִם קִטָּן חָרַשׁ בְּאֶזְנוֹ אַחַת חַיִּיב אֲבִיו לְהַבְיֹאוֹ לְהַקְהֵל כִּיּוֹן דְּלֹא אֶתִי לְכָלֵל חַיּוֹב וְעַיִן בְּאַחֲרוֹנִים, - אִם חַל יִ"ד בִּשְׁבַּת וְהַבְּכוֹר נַעֲשֶׂה בֶן יִ"ג בִּשְׁבַּת שְׂמָא אֵין אֲבִיו חַיִּיב לְהַתְעַנּוֹת בְּיוֹם ה'.

נשים בעניית אמן דשהחיינו.

נשים המברכות שהחיינו בהדלקה, יכולות לענות אמן על שהחיינו דקידוש, עיין חו"ב מנחות ל"ו דכל היכא דלמברך לא הוי הפסק גם לדידהו לא הוי הפסק, וה"נ עונות אמן על בורא מאורי האש וכן על ההבדלה ביקנה"ז אף דיש פוטרין אותן מהם עי' הלכות הבדלה, וזה סייעתא להכתוב שם.

טעה בתפלה בליל פסח שחל במוצאי שבת והתחיל אתה חונן.

מי שטעה בליל פסח שחל במוצאי שבת והתחיל אתה חונן דגומר אותה ברכה, יש לעי' אם כיון דבחול אחר ברכה ד' הפסיד ההבדלה, ה"נ כן, ויאמר ותודיענו בתוך אתה חוננתנו, או דילמא יסיים הברכה, ואחר כך יאמרנה בתוך ותודיענו, וכן נראה יותר, {וא"ת יאמרנה אחר חונן הדעת, כבר כתב במעדני יו"ט דבהבדלה כיון שיש לו כוס, מודה ראבי"ה שאינו אומרה אחר חתימה}, ובמטה אפרים כתב דכיון שהתחיל ותתן לנו והזכיר השם, לא יאמר כבר ותודיענו, ולא הסכימו האחרונים לזה, {דדעתו כן בכל דוכתא בעל המחיה וכיו"ב}.

מי שיש לו רק מצה עשירה.

אם יש לו רק מצה עשירה בליל פסח, עיין ב"ח ומהר"ל מפראג דנהי דלחם עוני לא קיים, מכל מקום ידי מצה יצא, {וכבר כתב כן בספר ערוגות הבושם לרבו של האור זרוע}, ולפי זה לר"א אפייתו דוחה את השבת, ואם אחר כך נזדמן לו מצה יכול לברך שנית, אם כן מצאנו דמשכחת לה חיובא בחד מצוה בב' פעמים, ולא דמי להא דאין שייך לקיים לכתחילה אחר דיעבד, ובמק"א נתבאר אם היה של חדש דמדאורייתא עשה דוחה לא תעשה אם כאן ג"כ כן.

בדיני אכילת מצה.

אמרינן בערבי פסחים קט"ז ב' דאיכא דס"ל דמצה בזמן הזה הוא מדרבנן, {והביא הצ"ח שנסתפק חתנו אם לדידהו הוא הדין בליל סוכות בזמן הזה דהוקש לפסח}, ועיין חו"ב דצריך עיון אם אשה ועבד אכלו מצה וכסבורים שהוא רשות כמו לולב ושופר, אם חשיב כבלא כוונה, או דסגי בכוונה זו, וכל שכן אם אמרינן דמצוות צריכות כוונה מדאורייתא, {ועיין תוס' הרא"ש פסחים קט"ו וסדר ההגדה לרבנו יונה}.

ומכל מקום הני אמוראי דסברו דמצה בזה"ז דרבנן, אע"ג דמסקינן בגמ' דהלכתא דמצה דאורייתא, י"ל דיצאו כיון דנתכנונו למצוה, והכא שאני שסברה שהיא פטורה, {גם כתבנו במקום אחר על מי שטעה במנין הימים ואכל בליל ט"ו מצה וכסבור שהוא יו"ט שני בחו"ל שחיובו מדרבנן דיש לומר דיצא ואכמ"ל}.

אכל מצה טפל להעביר החריפות של המאכל שאכל מקודם, נראה דיצא, אף דבסוכות כתב החוות יאיר במקור חיים דאם אכל כזית ראשון בסוכה להעביר החריפות דלא יצא, והתם שאני דהתם בעינן כעין תדורו.

דין יצא מוציא בברכת הכרפס ובענט"י.

במשנה ברורה סימן תפ"ד הביא פלוגתת הראשונים אם בברכת אדמה דטיבול דכרפס יצא מוציא, ומסיק דמברך רק להוציא חבירו, ולפי זה הוא הדין בברכת על נטילת ידים דאכילה דמצה בליל הסדר, {אם סגי בכזית לברכה}.

בענין מרור.

בענין מרור יש תמיהה רבה דאיכא דס"ל דכיון דהוא סופו מר גם כשאוכלו כשהוא מתוק קיים אכילת מרורים כיון שהוא נקרא כן על שם סופו, וכך היה השיעבוד במצרים תחילתו קל וספו קשה, והרי אמרו בגמרא שאין לשהות המרור בחרוסת, ובלע מרור לא יצא וכו', וכמו שכתב בחזון איש, והבית יוסף הביא כן בשם הא"ח {ועי' חק יעקב}, וכן הפרי חדש והגר"ז כתבו להדיא שיכולים לאוכלו כשהוא מתוק.

השיב אאמו"ר זללה"ה דבלע מרור לא יצא הוא סברא פשוטה, דהמצוה לאכול מרורים, {ובמכילתא דרשב"י איתא אותו בחיפזון ואין מצה ומרור בחיפזון, (מצה כדי נקטה, א"נ ס"ל כהלל), היינו שאין צריך לאכול בחיפזון גם כשלוועס}.

והנה לעס מרור מבעוד יום ובלע משחשיכה לא יצא, וכן גזול ששילם עליו עי' באחרונים, והשיב אאמו"ר זללה"ה שאם לעס ופלט ומיד החזירו, דאם לכתף שפיר דמי, ואם לפוש לא, פירוש לפירושו דאם פלטו לאיזה סיבה כגון שהיה בו צרור או סיבה אחרת, חשיב כחזר אכילה, מה שאין כן אם הוציא למשהו זמן להפסיק, לא מהני.

והנה יש טועין בזה, וסבורים דמשערינן בכדי אכילת פרס משעת לעיסה, וזה אינו דהכל נקבע בשעת בליעה והרי יכול לפלוט בינתיים, {ועי' בזה בחדושים ובאורים תרומות פרק ח' למאן דאמר לעוס כבלוע}.

עוד אמרינן בגמרא שאם אכלו לחצאין יצא, ואולי יש ללמוד מזה, דאם אכל חצי זית מרור, ואחר כך אכל דברים המפיגין טעם כגון מיני מתיקה, וחזר ואכל חצי זית בכדי אכילת פרס, דלא יצא, דכשאמרה תורה מרורים צריך לאכול כזית מרורים.

עוד הערה בענין המרור, יש תמכא טחון שעומד בחריפותו, {ובזמנא נראה שלא היה מפיג טעמם כל כך מהר כמש"כ אאמו"ר זללה"ה וכן נראה בבית אפרים סימן מ"ג על התמכא}, ויש שממהר להפיג טעמו ויש שרוצים להקל על לעיסתו ובוללים מב' הקערות, גם מזה שפג חריפותו קצת, ויש להעיר שזה אינו, שמה שפג חריפותו כבר פג ומה שמרגישים חריפות יתר הוא לפי שהחריף יפה כוחו וגורר את השאר לחריפות, אבל אי אפשר לעשות יש מאין, ואותם חוטים שכבר אינם ראויין למצוותן לא אהניא להו שיתופם עם החריף להשלים לכזית.

כורך.

כורך בעינן כזית, עיין תשובות אהל משה ודנו בזה קמאי ובתראי, וכעת נדמ"ח ריצב"א לערבי פסחים שכתב דאין צריך כזית, והנה דבר זה נפתח בגדולים דפליגי בזה קמאי ואכמ"ל.

הסיבה.

במצות הסיבה יש להעיר שיהא בתמונת המיסב בנשען על גבי שום דבר, ולא כמו שיש עושין שמטין את עצמן והיד תלויה באויר, ואינה נשענת על שום דבר, דלא מהני ולא מידי, והטיה מיקרי ולא הסיבה, והוא לעיכובא.

הלל.

מי שלא אמר הלל ביום ראשון של פסח, מכל מקום ביום ראשון של חול המועד אינו אומר הלל שלם, חו"ב ערכין י' ב' עיי"ש.

הא דכתיב עינים להם ולא יראו אזנים להם וכו' ואילו בידיהם ורגליהם לא כתוב להם, מובא בשם הגר"א דהוא משום דתנן בעבודה זרה דמצא תבנית יד או תבנית רגל נמי אסור ולכן כתיב ידיהם ורגליהם בפני עצמם.

נגילה ונשמחה "בו", פירוש בהקדוש ברוך הוא כדכתיב נגילה ונשמחה בך כדאיתא במדרש, וכן פירש"י.

מ"ט פסח לא נקרא זמן שמחתינו.

חג הפסח לא נקרא זמן שמחתינו כמו סוכות, וכתבו המפרשים שהטעם לפי שמתו בו המצרים, וכן אין אומרים הלל שלם בשביעי של פסח מהאי טעמא כמו שכתבו הראשונים באחד מן הטעמים, עיין משך חכמה פרשת בא מהילקוט.

ועוד כתב שם מאי טעמא ציוותה תורה ענין שביעי של פסח טרם שטבעו המצרים בים כלל, משום שבנוהג שבעולם שמחת המנצח בנפול אויבו, לא כן עם ישראל שמחים שניצלו מיד צר, וישובו לעבודת הבורא, ובישרו להם כי יזכו גם כן לחוג יום שביעי להודות לבוראם על הכל, ומי כעמך ישראל.

אמר המעתיק אעתיק קצת מעניני ההגדה.

עבדים היינו לפרעה במצרים וכו', בילקוט תהילים רמז תרמ"ח איתא אמר להם הקדוש ברוך הוא לשבטים, אתם מכרתם את יוסף לעבד, חייכם שבכל שנה אתם קורין עבדים היינו לפרעה במצרים, ובאוצר המדרשים הובא מדרש בלשון זה וכי מאחר שישראל חביבין כל כך למה מסרם ביד אויב, אמר ר' חנינא לפי שכל מידותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה, בתחילה קודם שירדו למצרים היו בני האימהות מבזין בני השפחות ולא נהגו בהן מנהג אחוה והיה הדבר קשה מאד בעיני הקב"ה והיתה רוח הקודש צווחת ואומרת כלך יפה רעייתי, אמר הקדוש ברוך הוא היאך אעשה להם שיקבלו בני השפחות, אורידם למצרים ויהיו כולם עבדים ובשעה שאגאלם אתן להם מצות פסח שיעסקו בה הם ובניהם ובני בניהם ויאמרו כולם עבדים היינו לפרעה במצרים, נמצאו כולם שוים, וכל כך למה, להודיע גדולתו ושבתו של הקדוש ברוך הוא לכל באי העולם וידעו לעשות שלום בין בריותיו, לכך נקרא שמו שלום, שנאמר ויקרא לו א' שלו' וכו'.

מעשה בר' אליעזר וכו', עיין תוס' הרא"ש כתובות ק"ה על סדר הנשנה בשמותיהן בהגדה, א.ה. ז"ל תוספות הרא"ש אשכחן מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא אף על פי שהיה ר' עקיבא חשוב מר' אלעזר בן עזריה שהיה ראש לחכמים בכל דוכתא כגון ר' עקיבא וחביריו ובשלהי פ"ק דיבמות גבי ר' דוסא בן הרכינס דאמר ר' יהושע אני אלך ואחריו מי ר' אלעזר בן עזריה ואחריו מי ר' עקיבא כשנכנסו אצלו אמר יש לו בן לעזריה חברינו הרי שלא היה יודע שהיה ר' אלעזר בעולם והלא לר' עקיבא אמר אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו ואפי' הכי מזכיר ר' אלעזר בן עזריה קודם, והיינו טעמא לפי שהיה ממשפחה מיוחדת יותר מר' עקיבא שהיה עשירי לעזרא גם בשביל נשיאותו עכ"ל עי"ש.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה וכו', היה אאמו"ר זללה"ה תמה הרבה היאך יתכן שתשתכח מצות עשה מן התורה מדור דור, וגם צריך עיון שהרי"ף והרא"ש השמיטו משנה זו, ועיין חו"ב ברכות י"ב דנראה דיש ראשונים דס"ל שהוא מדרבנן.

והנה מצאנו שהריטב"א בסדר ההגדה הביא דלדעת רש"י קי"ל דאין מזכירין יציאת מצרים בלילה כלל, ויש אומרים דמדרבנן מזכירין ולא קי"ל כן, והיינו דאמר ליה ר"נ לדרו עבדיה בפסוקא קמא תצערן, {שהיה חולה למאד, עיין אמרי נועם להגר"א}, ופשיטא ליה שהיה זה בלילה קודם שנתו, דהרי ביום היה מזכיר גם ענין יציאת מצרים {אף דיש לומר דיציאת מצרים אינה צריכה כל כך כוונה מרובה}, והנה זה מתורת רבו ז"ל, דכ"כ בחידושי הרא"ה ברכות בב' מקומות, וגם תלמידי רבינו יונה כתבו דמקילינן להזכיר יציאת מצרים בין השמשות הואיל דרק נלמד מריבוי, {ואשכחן טובא דברים מריבויא דקיל}, משמע נמי דקיל חיובו.

ועינו אותם ארבע מאות שנה, בגמרא ברכות ט' א' א"ל הקב"ה למשה וכו' שלא יאמר אותו צדיק וכו', עיין חו"ב שם וז"ל הקשו בשם הגר"א דתיפוק ליה שצריך לקיים ההבטחה, ואפשר דההבטחה לא ניתנה אלא אם יתקיים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ומשהקילו להם לצאת רד"ו בטלה ההבטחה דרכוש גדול, ובזה ניחא מה דסיימו בזה בגמ' משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם, מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום, והיינו לומר דכשהוציאו ברד"ו ויתרו מיד על ההבטחה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול עכ"ל.

ועל הים לקו וכו', ראיתי כתוב דהא דאיתא דלקו חמישים מכות ומאתים וחמישים מכות וכו' היינו שעל הים הוכו במיני מחלות שונות ומשונות על דרך שאמרו בבא מציעא ק"ז ב' שמונים ושלושה מחלות במרה וכיו"ב, ואם כן כל המחלה וכו' מתפרש נמי כן, וכן קרא דפרשת עקב וכל מדוי מצרים הרעים וגו' וכן קרא דפרשת כי תבא והשיב בכך את כל מדוי מצרים וגו', ועיין בנצי"ב על הפסוק כל המחלה וגו', {והנה המצרים היו כתשע מאות מליון כמש"כ במדרשים ובבעלי התוס' ורבינו בחיי ומושב זקנים ריש פרשת בשלח, ובבואם לשם לקו וסבלו באותן שעות סבל רב ועינויים גדולים וכמו דאמרינן דנתן בהן הקב"ה כח לסבול היסורין, ונתפזרו סוגי המכות בין כולם, ויש אומרים דהיו גם כן מעין המכות שהיה במצרים ובכמה גוונים, {והיה אאמו"ר זללה"ה אומר באמירת ההגדה דקמיפלגי כמה לקו המצרים וכו' כדי להגדיל מתנתא דידן, וכמו שמעניש המלך לאדם שמענה את בניו, ואומר

לו מלבד מכותיך ככל שציערת את בני כן אתן להם יותר ויותר}, ועיין בעלי התוס' שכתב כל המחלה כמו ולרש אין כל, כן כאן ר"ל דכלל וכלל לא.

ועל הים לקו חמישים ומאתים מכות וכו', ביאר אאמו"ר זללה"ה שריבוי המכות הוא חלק מההודאה, להראות אהבת ד' לישראל, שהיה יכול לתת בלב פרעה להוציאם סתם כך, אבל היכה אותם שוב ושוב להראות שאיכפת לו הנקמה בהם, על מה שציערום.

ואומר לך בדמיך חיי, חד לדם מילה, וחד לדם פריעה, עיין זהר.

כל שלא אמר ג' דברים וכו' לא יצא וכו', לשון המלחמות ריש ברכות מאי לא יצא ידי חובתו, שלא יצא מצוה כהלכתה וכו' ושנינו כיו"ב כל שלא אמר לא יצא וכו', ולא שיהיה צריך לחזור ולאכול את הפסח מצה ומרור וכו', ועיין ראב"ן שלא יצא מצות סיפור, ועיין תשובות הרא"ש כלל כ"ד.

וירעו אותנו המצרים וכו', פי' אאמו"ר זללה"ה דלכאנ' היה ראוי לומר וירעו לנו, ויש לפרש שמרמז שעשו אותנו רעים זה לזה, שהכריחו ישראל להרע לאחיהם, שהוצרכו השוטרים ללחוץ ולהכות את אחיהם מפני הנוגשים, או שהוכו השוטרים בגלל אחיהם.

אני ולא מלאך וכו' וכי לא היה לו להקב"ה מלאך או שרף לשגר לעשות נקמה במצרים כמו שעשה באשור וכו' אלא אמר ר' יהודה מכאן למדנו גבורתו של הקב"ה שהוא גבוה מעל הכל אמר הקב"ה אומה זו של מצרים מזוהמת ומטונפת ואין ראוי לשגר מלאך ולא שרף דבר קדוש בין רשעים ארורים ומטונפים אלא אני עושה מה שאין יכול לעשות מלאך ולא שרף ולא שליח שאני אומר ממקום קדושתו יהיה כך ומיד נעשה מה שאין המלאך יכול לעשותו, אבל הקב"ה ממקום קדושתו אומר כך, ומיד נעשה מה שהוא רוצה לעשות, ולפיכך לא נעשית נקמה זו על ידי מלאך ושליח בשביל קלון המצרים ולהראות גדולתו של מקום שלא רצה שיכנס ביניהם דבר קדוש וכו' {זהר מדרש הנעלם פרשת וירא}.

והא דכתיב ולא יתן המשחית, והרי נאמר אני ולא מלאך, יש מפרשים שהקב"ה הרג רק הבכורים ממש, והמשחית הרג גדול הבית ושאינם בכורים גמורים, עיין בתשו' בעלי התוס' ורע"ב ועוד, אך יש מפרשים שהמשחית היינו פעולת ההשחיתה, ברם ברמב"ן ועוד משמע שהיו גם כן מלאכים שם, אף דבזהר הנ"ל לא משמע כן, שמא התם אחר שהומתו הבכורים, אח"כ מצאתי בפירוש הרשב"ץ על ההגדה שהאריך בזה.

וז"ל הרמב"ן שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא, לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו, כענין ובא ה' אלוקי כל קדושים עמך כו' עכ"ל, וז"ל החזקוני ומה שאמרו רבותינו ועברתי בארץ מצרים. אני ולא מלאך היינו שלא ישלח מלאך במקומו אלא הוא בעצמו בכבודו ירד למצרים ועמו מלאכי משחית להשחיתם, וז"ל הרע"ב י"ל שהבכורות הכה הוא בכבודו והפשוטים כגון הבכורות לאמם או גדולי הבית שמתו גם הם כמו שפי' רש"י לקמן הכה המשחית שהרי צריכין אנו לומר שהמלאך המשחית הרג גם הוא בהם כדכתיב הכא ולא יתן המשחית, וז"ל השבלי הלקט סדר פסח סימן רי"ח וזהו שאומר ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף אינו קשה, שהמכה בעצמה קרי משחית, כמו שנאמר בתחלת הענין ולא יהיה בכם נגף למשחית וגו', ומה שכתוב וישלח מלאך ויוציאנו

ממצרים משמעו כמו שפירש הרב זצ"ל וישלח מלאך לדבר אל פרעה ולעשות האותות ויוציאו ממצרים.

ולא נתן לנו את התורה, היינו שנתן לישראל שהם יהיו הקובעין את ההלכות עיין חו"ב ברכות ה' א', א.ה. ז"ל שם, אמר ר' זירא ואיתימא ר' חנינא בר פפא בא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח וכו', לכאן קצת קשה דמוכר חפץ מפסיד את החפץ, אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ועדיין תורה דיליה, ואפשר דר"ל דמה שמסר לישראל לקבוע את ההלכות כדאמרינן לא בשמים היא, הרי זה דומה למכירת חפץ, והגרא"מ הלוי ז"ל תירץ על פי המדרש דבמסירת התורה נמסר גם הנהגת העולם, והוי דומיא דמכירת חפץ.

דבר, במכת דבר אמרינן דלא מת ממקנה ישראל עד אחד, וביאר אאמו"ר זללה"ה דאפילו אותן שהגיע זמנם למות ממקנה ישראל לא מתו, וזהו עד אחד, וכמדומה שיש בזה דברים מליקוטים על הגר"א עה"ת.

ארבה, אאמו"ר זללה"ה אמר דמכת ארבה היתה קשה מאד, דהרי אם זבוב אחד מטריד את האדם כבר נשללה מנוחתו למאד, וכאן היו בהמוניהם ובכל אשר יפנו יצערם עד בלי די.

ויהי בחצי הלילה, עיין חו"ב ברכות ג' ב' הנדמ"ח וזה"ל שם ואתא איהו ואמר כחצות אלמא מספקא ליה, קצת קשה דהחצות משתנה בכל מקום לפי מקומו ממזרח למערב, דהא מצרים ד' מאה על ד' מאה פרסי כדאמר פסחים צ"ד א', ואם כן שמא מהאי טעמא אמר משה כחצות, דאם לא כן היה מתפרש שבחצות של בית פרעה היתה המכה בכל מצרים באותו רגע, וצריך עיון אם אמנם כן שהיתה המכה נמשכת לפי אורך היום, ע"כ, ועיין מש"כ בפרשת בא דמרבינן גם מצרי בכור בכל מקום בעולם, לפי איזה חצות הוא.

אחד מי יודע וכו', אמר אאמו"ר זללה"ה דכל זה בא כדי לסיים אחד אלוקינו, ולהראות שיש שנים ושלושה וכו' אבל אחד אלוקינו.

בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו', שאלו לפני אאמו"ר זללה"ה מה שייך לומר "חייב" אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, מה שייך לחייב, הרי זהו ענין של הבנה, אם יבין את הדברים כפי שהם שאם לא הוציא הקב"ה וכו' הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו, הרי מיד יראה עצמו, כאילו יצא ממצרים, ואם לא יבין זאת הרי גם אם נחייב אותו הוא לא יצליח לראות את עצמו, ומה שייך לומר חייב.

ואאמו"ר זללה"ה השיב ד"העיקר המיוחד ביציאת מצרים הוא זה שהקב"ה לקח את עם ישראל שהם יהיו עמו של הקב"ה, וכדכתיב ולקחתי אתכם לי לעם, והיינו שכל האומות מונהגים על ידי מלאכים, שריהם של אותה אומה, אבל עם ישראל "חלק ד' עמו יעקב חבל נחלתו", על עם ישראל יש השגחה מיוחדת ישירה מאת הקב"ה, רק בהם הוא חפץ ורק אותם הוא אוהב", ואמר אאמו"ר זללה"ה שזוהי עיקר מצות זכירת יציאת מצרים, שנתחייבנו לזכור בכל הימים והלילות, וזה מלבד זכרון הנסים והחסדים, וכמו שאמרו למען תספר, אבל עיקר כוונת המצוה הוא להזכיר אשר הוצאתי אתכם להיות לכם לאלוקים, שזהו מה שנתחדש ביציאת מצרים שהקב"ה בחר בנו להיות עמו וחבל נחלתו, וזהו

כולל גם את המחויבות להקב"ה כי הוא פדה אותנו, {ובאמת כל ענין השיעבוד והגאולה כדי לעזור לנו שנרגיש מחויבים להקב"ה, ועל ידי זה נוכל לזכות להגיע לטוב האמיתי}.

וזהו בכל דור ודור כל אחד חייב להרגיש בעצמו שהקב"ה בחר בו ואמר לו אני בוחר אותך להיות לך לא', בעבור זה עשה ד' "לי", בוחר אותך כל יחיד ויחיד ולא רק בתוך אומה שלימה, וכן כתב הרמב"ן פרשת יתרו וז"ל ונאמרו כל הדברות בלשון יחיד ד' אלוקיך אשר הוצאתיך וכו' כי עם כל אחד ידבר, ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך וכו', עי"ש.

ואעתיק כאן לשון רבנו יונה ברכות, איזהו בן העולם הבא וכו', יש לומר וכי מפני שסומך גאולה לתפלה יש לו שכר כל כך שיהיה בן העולם הבא, ואומר מורי הרב שהטעם שזוכה לשכר גדול כזה הוא מפני שהקב"ה שגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים, שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ובברכת גאל ישראל מזכיר בה החסד שעשה עמנו הבורא, והתפלה היא עבודה כדאמרינן ועבדתם את ד' אלוקיכם זו היא תפלה, וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רבו חייב לעשות מצות רבו, כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו כיון שמכיר שהוא עבדו מפני שגאלו ועושה רצונו ומצותיו נמצא שבעבור זה זוכה לחיי העולם הבא.

ועוד אומר מורי נר"ו טעם אחר, מפני שכשמזכיר גאולת מצרים ומתפלל מיד הוא מראה שהוא בוטח בד' בתפלה כיון שהוא מבקש ממנו צרכיו, שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום, וכן נראה באלה שמות רבה בפרשת בא אל פרעה, שאומר לשם שכשראו ישראל הניסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא כטבעו של עולם בטחו בו, ועל זה נאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ד' במצרים וייראו העם את ד' ויאמינו בד' וגו', וכיון שמזכיר עכשיו אותה הגאולה שבטחו אבותינו בד' והצילים, ומתפלל מיד נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה אותו, כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו, ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד, והבטחון הוא עיקר היראה והאמונה לפיכך זוכה בסבתו לחיי העולם הבא, ע"כ.

ועוד מדברי רבנו יונה, ודע כי יש אנשים שעניניהם אל ד' במעשה גדול אם יבקשו לפרוש בים לסחורה או לצאת בשירה ובמעשה קטן לא יזכרו את ד' וכו', על כן אמר בכל דרכך דעהו דדבר גדול או קטן כי אחר שכל הפעולות תלויות ביד ד' וכל ההצלחות בחסדו חייב אדם לזכרו בכל מעשיו עי"ש עוד, {רבנו יונה משלי}.

רגילין לומר בניגון שירה כל פסוק שמוזכר בו שם ד', ואאמו"ר זללה"ה אמר דהטעם מפני שאין מנגנים מפלתן של רשעים, ורק בשבח מנגנין, ונפ"מ לנגן גם פסוק נחית בחסדך, {ובפסוק עד יעבור וכן בפסוק תביאמו רגילין לנגן רק בסופו}.

הוא הלילה הזה שימורים וגו', עיין תרגום יונתן ות"י דד' לילות כתובין בספר דוכרניא וחדא מינייהו לילה הזה שהקב"ה ציפה לגאולתן של ישראל, ולילה רביעאה כד ישלים עלמא קיציה לאיתפרקא וחבלי רשעה ישתצון ואתגלי למפרק עמא בית ישראל וכו'.

ואיתא בתנא דבי אליהו על זמן הגאולה, וז"ל כך אמר הקב"ה לישראל, בני מיום שהחרבתי את ביתי של מטה לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה אלא הייתי יושב ובטל, ואומר הקב"ה לישראל אם אין

אתם מאמינים לי שאני לא נכנסתי לביתי, תנו את ידכם על ראשי, ותראו שהוא מלא טל שנאמר שראשי נמלא טל, {כביכול, כמי שהוא יושב ולן תמיד בחוץ, ויש בזה סוד, עיין בתיקונים, מפרשים}.

וז"ל התיקוני זהר קם רבי שמעון פתח ואמר לך ד' הגדולה, עלאין שמעו אינון דמיכין דחברון, ורעיא מיהמנא אתערו משנתכון וכו', מאי שראשי נמלא טל אמר קודשא בריך הוא אנת חשיבת דמיומא דאיתחרב בי מקדשא דעאלנא בביתא דילי, ועאלנא בישובא, לאו הכי, דלא עאלנא כל זמנא דאת בגלותא הרי לך סימנא שראשי נמלא טל עכ"ל, ועיין בחרדים שאילו היינו יודעים מעט מצער השכינה לא היה לנו ערב שום דבר.

תלת תמיהות בענין קרבן פסח.

א. אמרינן בגמרא דהצורם אוון קרבן אחר שחיטה, נפסל לקרבן, וכתב תוס' רבנו פרץ זבחים כ"ה בשם רש"י {וכן מצדד הגרע"א ועי' ליקוטי הלכות}, דהוא הדין אם צרם קודם הולכה, דלא תפקיה מכלל קבלה, אם כן כיצד יפרנסו מאי דאמר ר' יהודה כוס היה ממלא מדם התערובת וכו', וסתמא כבר אין הפסח שלם, וכן בסברא צ"ב למה נפסל.

ב. כתב הריב"ש סימן קס"ג דהיו בודקין את הקרבנות מחשש טריפות, דאם היתה טריפה הרי הוא בכרת, דמחוסר כיפורים, וכן בפסח, {וצריך זהירות שלא לבתר הקרבן כדדרשינן מנחות ע"ז ב' מקרא דממנו}, ואמרינן בחולין דטריפה בקדשים מטמאה מדרבנן, והם כאב הטומאה, עיין אליהו רבה בפתיחה לטהרות, אם כן היאך מצאנו ידינו ורגלינו בריבוי פסחים, שהיה גם כן טריפות ונטמאים כל המתעסקים עמהם, וכן המזרקות, וכן הרבה כהנים, ובמק"א נתבאר, {עוד יש להעיר דהרי ודאי שהיו ספק טריפה או בהמה שהורה בה חכם אם כן מה יעשה ירא שמים שלאכול אינו רוצה וגם להימנע מלאכול גם אינו יכול וכל שכן בשבת שאסור לשחוט מספק, ועיין חו"ב יבמות קי"ד ב', ועל כרחק שהיה להם סייעתא דשמיא ליראי ד', ושאר כל אדם הכריעו למעשה לכאן ולכאן}.

ג. מיבעיא לן בזבחים צ"ה אם תלאו לקרבן באויר התנור נמי צריך שבירה, כיון שנתבשל על ידו אף שלא בלע, אם כן כיצד יתפרש הא דאמרינן בחוני המעגל צאו וראו אם נימוקו תנורי פסחים דהיינו שהיו כל השנה בחוץ ונתקלקלו מהגשמים, עיין רש"י סנהדרין י"א, ועי' מש"כ בפרשת צו בקרא דוכלי חרס ו' כ"א.

עוד בעניני קרבן פסח.

מינוי בפסח, הנותן דמים לחבירו להיות מנוי (עיין פסקי תוס' רפ"ב דקידושין), ואמר לו אני נותן דמים שאוכל רק מהכבד, או מרגל ימין, לא יצא, שצריך שותפות בכל הבהמה, אף דברש"י חולין ע"ז לא משמע כן, צריך לדחוק שביקש שישמור לו חלק זה.

כל בן נכר לא יאכל בו, הנה נתחדש לאו לא להאכיל מומר, וערל, ועכו"ם, ובעכו"ם עיין תוס' הרא"ש יבמות ע' ב' ד"ה אלא שהאיסור אינו על העכו"ם אלא על הישראל שלא להאכילו, דלא מצינן אזהרה לעכו"ם, ושוב הדר ביה שם ע"א א' ד"ה לאתויי והוכיח מהגמ' שם שהאיסור הוא על העכו"ם שלא יאכל עי"ש, ומסיים בה ומיהו דבר תימה הוא שלא מצינו אזהרה לעכו"ם.

ומכל מקום זה בפסח, אבל דן בקרן אורה שם אם ה"ה בכל הקדשים כן, וכבר כתב בליקוטי הלכות שלהי מנחות דה"ה בכל הקדשים, ואמנם כן מבואר בתוס' שם ע"ג ב' ד"ה שכן ובתוס' הרא"ש שם, ועיין ברשב"א דה"ה בתרומה ועי"ש במאירי ונתבאר במק"א, ומה שכתב החינוך טעם הדבר בפסח, ר"ל דהחמירה בו תורה אף שיש בו כרת, וז"ל ספר החינוך במצוה י"ד משרשי מצוה זו {שלא להאכיל מבשר הפסח לגר ולתושב}, מה שכתבנו באחרות לזכור יציאת מצרים, ובעבור שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו, וענין הרחקת הערל מאכילתו, גם כן מזה השורש עכ"ל, ואם האכיל לב' מומרים כל אחד חצי זית פטור, ודוקא לאחד ובכדי אכילת פרס, מאאמו"ר שליט"א, {הרמב"ם פסק דהמאכיל למומר אינו לוקה, ונתבאר במק"א אם לוקין על לאו כיו"ב}, ומכל מקום יש לומר דדבר המפורש בתורה טובא אשכחן דחמיר טפי, אם כן מומר בפסח {כגון שהמיר אחר הקרבת הפסח}, חמיר טפי, - ובמק"א נתבאר דכהן מומר גם עבדיו אסורין במורם מן הקדשים.

ועצם לא תשברו בו, דין שבירת עצם הוא אף במשהו דחגירת הציפורן, עיין חולין י"ז, אם כן על כרחך היה להם סכינים מעץ שאינם מחודדין, כדי שלא יפגם העצם.

אחר אכילת קרבן פסח אין לאכול כלום, והנה א"צ לברך שהכל על הפסח, אף דבעלמא קי"ל דאם סילק ידו מן הפת אינו יכול לאכול שאר דברים בלא ברכה, הכא שאני דכך מצותו, וכן ערב פסח שחל בשבת ג"כ כך דאף שכבר סילק ידו מן הפת שאסור לאכול חמץ מ"מ אינו צריך לברך על התבשילים, עי' תו' ריה"ח ברכות מ"א.

פסח הבא בטומאה עי' צל"ח פסחים ס"ג אם למ"ד נשים בפסח רשות מותרות לאכול, ולכא' יכולות לאכול, ואחר חצות כשבא בטומאה נמי שמא ליכא כרת.

עי' מנחת חינוך אם המים שבישל בהן את הפסח מצטרפין למלקות, ולא דמי לנבילה וכיו"ב דהכא המים הם מגוף האיסור.

אמר המעתיק אעתיק כאן ממש"כ בפרשת בא, ויאפו את הבצק וגו', יש בזה פלוגתא גדולה בין כל הראשונים, הרבה פירשו כדברי הרמב"ן שלא הספיקו לאפות הפת קודם יציאתן, אבל ודאי אם היו מספיקין נמי היו אופין אותו מצה, דכבר נצטוו על איסור חמץ ביום ט"ו כולו, {ועי"ש דזה שהיה עתיד להיות, אסרה תורה אכילת חמץ, והיינו דאמרי' מצה זו וכו' על שום שלא הספיק וכו'}, ועיין ריטב"א על ההגדה, גם שהמצרים האכילום מצה שזה משביע יותר מחמץ כמש"כ קמאי', ואמנם ידוע

והרבה ראשונים ס"ל דהיה מותר לאפות חמץ דאין איסור בל יראה במצרים כלל ואפו מצה שלא הספיקו, אך יש אומרים דמה שאמרו דאסור לילה ויום הך לילה הוא אחר יום י"ד שאז היה גם כן אסור, ואולי רק מחצות, וכ"פ הצ"ח והמלבי"ם, וכ"מ בשבלי הלקט על ההגדה בשם רי"ד, ועכ"פ לצורך מחר ודאי יכלו לאפות חמץ, {וגם לא ברירא אם היה איסור מלאכה האסורה ביו"ט, עיין רש"י פסוק י"ז ובר"ן שלהי פסחים ובמהר"ם חלאווה, ובש"מ תמורה ד' ב' כתב דלא נהג יו"ט אז}, ויש שהביאו את ב' הפירושים עיין טור על התורה וגור אריה בפרשת ראה בכוונת הרמב"ן שם, ועיין ריב"א ורע"ב על התורה ועוד ראשונים ובהדר זקנים מבעלי התוס', ועי' עוד מה שכתבנו שם.